

הרבנית ד"ר שולמית בן שיעיה

שיח על סוגיות שבצניעות

- הקדמה
- שיח על נושאים שבצניעות
- סוגיית הנהגות בחיי אישות ו"סרך בתה": הנהגות בחיי אישות; "סרך בתה"
- מה מונע מהשיח להיות טבעי ופשוט
- כפי שמצטייר מן המקורות שהבאנו?:
- היחס ליצר המיני; השפעת הנצרות;
- השפעת הגלות
- צניעות ובושה
- הצורך המיוחד בדור שלנו
- הנחיות ודגשים מעשיים
- סיכום

הקדמה

השיח על סוגיות שבצניעות, כלשונם של רבים מאתנו - או על מיניות, כפי שמעדיפים אחרים לכנותו - הוא מן הנושאים המעסיקים ביותר את בני דורנו בכלל, ואת אנשי התורה והחינוך בפרט, ויעידו על כך האופנים השונים שבהם נידון הנושא בכמה זו. במאמר שלפנינו אבקש לשוב ולעסוק בסוגיות אלו, לא מתוך מגמה של חידוש אלא כדברי ה"מסילת ישרים" בהקדמתו: "להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פרסום גדול". אכן, אף שמדובר בנושאים "מפורסמים", דומה שיש צורך רב בעיבוד מחודש שלהם בצורה מרוכזת, אם כדי לחזק את ההתייחסות התורנית העמוקה לנושא ואם כדי להציף את החשיבות הלכתחילאית של השיח על אודותיו.¹

1 ראוי לציין את המקורות הרבים שמהם גיבשתי את השקפתי בנושאים אלה: בראש ובראשונה, אישי הרב שמעון נ"י שסייע רבות גם בגיבוש מאמר זה; והרבנית נעמי וולפסון שתורתה בשיעורים שבעל-פה ובספריה, ובמיוחד בספר **ודבק באשתו** (התשס"ה), היו לי באר מים חיים. מן הראוי להזכיר כאן גם את קובץ המאמרים **כתנות אור** (אופיר שוורצבוים ועמיחי סדן עורכים, התש"ס), וכן את **ויקרא את שמם אדם** - זוגיות ומשפחה ממבט יהודי חדש (הרב זוהר מאור עורך, התשס"ה). יעמדו כולם על הברכה.

אפתח באנקדוטה שיש בה כדי להציף את הצורך בעיסוק נינוח בסוגיות אלו. לפני זמן מה הגיעה אליי פנייה של יועצת ממוסד חינוכי תורני-פנימייתי מסוים אשר הצוות החינוכי שלו היה נתון בעיצומה של סערה גדולה, בעקבות אירוע שבו שתי בנות נמצאו ישנות יחד באותה מיטה. מעשה זה נאסר לחלוטין באותו מוסד (כמו במוסדות רבים אחרים) מחשש למערכות יחסים לא-בריאות בין הבנות; והצוות החינוכי של אותו מוסד ביקש ממני לבוא ולשוחח עמו על היחס לאירוע. כשהגעתי לשוחח עמם, התבקשתי לדבר על "המקרה עצמו" ולהציע מתכון מדויק במענה לשאלה "מה עושים?". כפי שאסביר בהמשך, אני מאמינה באמונה שלמה כי התייחסות לסוגיה זו אינה יכולה להתקיים במתכונת של רטייה על מכה, ולשם ההתמודדות עמה נדרשת תפיסה חינוכית-תורנית כוללת. על כן, עמלתי קשות כדי להבהיר לאנשי הצוות החינוכי כי אין עניין לעסוק במה שאירע (או לא אירע) בין הבנות, אלא יש לעסוק במרחב הכולל של השיח על עניינים שבצניעות באותו המוסד. להבנתי, לו היה מתנהל שיח כזה באופן מיטבי, היה קל יותר להתמודד גם עם הסיטואציה המסוימת. סיכומי של אותו מקרה הוא שלא הצלחתי במשימתי: הצוות היה טרוד במציאת פתרון לאותו אירוע מסוים, ולכן לא היה פנוי לחשיבה כוללת על הסוגיה.

בחרתי לפתוח בתיאור מקרה זה כיוון שחדשות לבקרים צפות ועולות שאלות בהקשרים אלו - בקהילה ובכיתה, בשיעור ובמסגרות אחרות - וביניהן יש למנות את היחס לסוגיה ה"להטבי"ת, את היחס לאוננות אצל בנים ואצל בנות,² את ההתמודדות המורכבת עם תרבות המסכים בכלל, והפורנוגרפיה בפרט, וכן את החשש מפני פגיעות מיניות והחשיפה של ילדים ותלמידים אליהן. לעתים קרובות, התחושה היא שרבים מאתנו (כמו הצוות החינוכי בסיפור דלעיל) עוסקים בטיפול שטחי באירוע מסוים על מנת "להרגיע" את הסיטואציה, אף שנדרשת חשיבה מחודשת לגבי תפיסתנו העקרונית.

במאמר שלפנינו אני מבקשת אפוא לעסוק בחשיבותו העקרונית והלכתחילאית של השיח על אודות עניינים שבצניעות, מתוך מגמה להבנות תפיסת עולם בנויה ומסודרת סביב הסוגיות המורכבות של מיניות ומבנה המשפחה בימינו.³ מניסיוני, על אף המודעות הגוברת לעניינים אלו ולמרות קיומם של מרכזים שונים העוסקים בהם, טרם ביררנו די הצורך את תפיסת העולם התורנית ביחס לנושא - אם במסגרת התוויית הדרך

2 לנושא זה, בייחוד, ישנה חשיבות רבה אף שהכוונה לגביו מעטה (יחסית לצורך).

3 חשיבותה של תפיסה כזאת כפולה היא: ראשית, בעבור כל המבקשים הכוונה תורנית, ואולי גם נבוכים מנושאים אלו, יש ערך רב לבירור הסוגיה; ושנית, בעבור הילדים ובני הנוער שטרם נחשפו לסוגיות אלו, יש חשיבות גדולה במתן "חיסון נגד" שיסייע להם בהתמודדות עם הסוגיות הללו - כאשר ייחשפו אליהן.

שיח על סוגיות שבצניעות

ההלכתית ואם בבניית תפיסת עולם כוללת. רבים הם בני הנוער, הילדים והמבוגרים הנבוכים מאוד נוכח סוגיות אלו ומבקשים הָכוּונה תורנית עמוקה, המחוברת לתורת אמת אך אינה חוששת להביט בעיניים פקוחות על המציאות המורכבת שסביבנו.

במאמר זה אבקש להציע מבט רחב על הנושא, מתוך עיון בתורה ובדברי חז"ל. כמו כן אסקור בקצרה סוגיות הלכתיות רלבנטיות, אציין מושגים שונים אשר יכולים להאיר את העניין באור חדש, ואתאר את הגורמים שהשפיעו לענ"ד על התפיסה העקרונית ביחס לנושאים אלו. לאור כל זאת, אציע דרך להבנת המורכבות הסוגיה ביחס לדורנו. בסיום המאמר אפרוש כמה כלים מעשיים שעשויים לסייע בקידום השיח הלכתחילאי על מכלול הנושאים שבצניעות.

שיח על נושאים שבצניעות

עיון במרחבי התנ"ך וספרות חז"ל מגלה לנו כי המקורות נוקטים בטבעיות רבה כאשר הם עוסקים בנושאים צנועים.⁴ כך מצוי בסיפורי ספר בראשית, כגון: החיבור הראשון בהיסטוריה המתואר במילים "והאדם ידע את חוה אשתו";⁵ תיאורה של שרה אמנו כמי שחדל להיות לה "ארח כנשים" (בראשית יח, יא); מעשה לוט ובנותיו שכולל בתוכו התייחסות למשכב זכר⁶ וגילוי עריות במשפחה; תיאורו של יצחק המצחק את רבקה אשתו (שם, כו, ח); מעשה הדודאים והמורכבות בביתו של יעקב אבינו (שם, פרק ל), מעשה דינה שמזמן שיח על פגיעות מיניות,⁷ מעשה יהודה ותמר שכולל שיח על מציאות של זנות (שם, פרק לח). תיאורים ומעשים דומים מצויים לכל אורכו של התנ"ך. גם הפרקים ההלכתיים בתורה עוסקים באופן ישיר בנושאים צנועים, וכאשר לומדים תורה כסדר מגיעים במהרה לענייני אישה סוטה, יולדת, נידה, בעל קרי, איסורי עריות וכו'. דומה כי מעבר לחשיבות של כל פרשייה כשלעצמה, יש חשיבות רבה למיקומה, כאשר רוב ככל הפרשיות הללו משולבות כחלק אינטגרלי בין שאר פרשיות התורה, הסיפוריות

4 בעניין זה ראו בפירוט והרחבה אצל הרב יובל שרלו, "לימוד צניעות בקדושה", אתר ישיבת ההסדר "אורות שאול" (www.ypt.co.il/beit-hamidrash/view.asp?id=4680), וכן מאמריו של הרב ארי שבט "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות - חלק א" אורשת ה 53 (התשע"ה): חלק ב, אורשת ו 65 (תשע"ו); חלק ג, אורשת ז 281 (התשע"ז).

5 בראשית ד, א. וראו רש"י שם, המדגיש כי מעשה החיבור היה קודם החטא ובשונה מהתפיסה הנוצרית וכפי שיודגש להלן.

6 כפירושו של רש"י לפסוק "איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אותם" (בראשית יט, ה).

7 גם במקומות אחרים יש עיסוק בנושא זה, אך במעשה דינה הדברים מפורשים: "וישכב אותה ויענה" (שם לד, ב).

וההלכתיות. עובדה זו מלמדת מסר חשוב - על אודות הטבעיות שבה יש להתייחס לפרשיות אלו, שנקראות ומתרגמות ככל פרק אחר,⁸ ובשונה מהתפיסה הרווחת במוסדות רבים המעדיפים לדלג על הוראת הפרקים הללו.⁹

הטענה הסבורה כי עדיף לצמצם את העיסוק בנושאים אלו הייתה מוכרת כבר לנצי"ב מוולוז'ין שבפירושו לפרק טו בספר ויקרא - אשר עוסק בטומאות היוצאות מן הגוף: זב, זבה נידה ובעל קרי - מסב את תשומת הלב לחריגה לשונית בפתיחת הפרק המנוסחת בלשון רבים: "ואמרתם אליהם". הנצי"ב מסביר חריגה זו באופן הבא:¹⁰

והנה לא מצינו בכל פרשיות שבתורה זה הלשון "ואמרתם אליהם" ... אלא כלפי שקשה לדבר בענייני זיבה וקרי שהוא באברי הזרע שמתפעלים במחשבה, והיינו סבורים שיותר טוב למעט הדיבור והלימוד בהם, ורק משה הוא מוכרח ללמד לישראל הקבלות שיש לו בע"פ אבל אחר שכבר לימדם אין המצווה להגות בהם כמצוות תלמוד תורה... מש"ה כתיב בפרשה זו "ואמרתם אליהם", שגם אהרון ילמוד עם ישראל אחר שכבר למד משה ... וה"ה כל רב לתלמידיו ומשום שבאמת בלימוד תורה אין יוצא רע והיא איילת אהבים ויעלת חן.¹¹

הסברה שמעלה הנצי"ב כ"הוא אמינא" מצויה רבות בימינו, בפיהם של הטוענים "אל תעירו ואל תעוררו", "אתנו לא דיברו, למה שנדבר על זה עם תלמידים או ילדים", וכל כיוצא בזה. אולם בניגוד לטענות אלו, קובע הנצי"ב באופן ברור למדי כי אם לימוד הסוגיות האמורות ייעשה מתוך הבנה שזהו עיסוק בדברי תורה - לא יצא ממנו כל רע. יתרה מזאת, לדברי הנצי"ב, הקב"ה מצווה על אהרון לשוב וללמוד עם עם ישראל את הנושאים הללו אחרי שמשה לימד אותם, ולשם כך נאמרה הפתיחה החריגה "ואמרת להם". הנצי"ב קובע כי לאור זאת חובה על כל רב לעסוק בנושאים אלו עם תלמידיו. שיח על נושאים אלה מתוך עולם של תורה הוא בעל ערך כפול: ראשית, ישנו ערך לעצם השיח ולהזדמנות לדבר על נושאים שבצניעות; ושנית, בעקבות הרלבנטיות שהתורה מקבלת בעיני הנער המתבגר כאשר הוא מכיר שגם הסוגיות האישיות ביותר, שמעסיקות אותו בחדרי חדרים, מקבלות מענה דרך לימוד תורה.

8 מגילה כה ע"ב, וראו בעניין זה דוד הנשקה "מה ראוי להסתיר בקריאת המקרא" כנישתא 1 יג (התשס"א), ובפרט מסקנתו (שם, עמ' לא), שההימנעות מתרגום אינה על מנת "לכסות את גנותם של אבותינו" כלשונו, אלא בצורך "למנוע דעות משובשות בהווה".

9 ראו בעניין זה ריאיון עם הרב חיים דרוקמן, ונקדשתי - הכוון חינוכי רוחני להוראת סוגיות צניעות ובינו לבינה במסכת סנהדרין (הרב יונה גודמן עורך, התשע"ה), עמ' 17-26.

10 ההדגשות במאמר זה בתוך המקורות הן שלי, אלא אם צוין אחרת.
11 העמק דבר, ויקרא טו, ב, ד"ה "ואמרתם אליהם".

שיח על סוגיות שבצניעות

קביעה זו מתחברת למושג "תורה היא וללמוד אני צריך" המתאר עניינים המצויים בתחום צנעת הפרט בנושאים שבירורם הוא לימוד תורה.¹² מושג זה מסייע לנו לדייק את תפיסתם של חז"ל אשר התייחסו למכלול הנושאים ה"צנועים" כתורה שמצריכה לימוד.

יתר על כן, בדברי חכמים אנו מוצאים הדרכות מפורטות בעניינים אלו, דוגמת הדרכות רב חסדא לבנותיו (שבת קמ ע"ב), אשר המפתיע שבהן הוא שמלבד ההדרכה עצמה, המפורטת למדי, האב עצמו, רב חסדא, הוא זה שמדריך את בנותיו.

סוגיית ההנהגות בחיי אישות ו"סרך ביתה"

הצענו, אם כן, קריאת כיוון לשיח על הנושא כפי שמצטייר מן התורה ומדברי חז"ל. להרחבת התמונה ראוי לברר שתי סוגיות הלכתיות אשר משיקות לנושא, ודיוק בהן יכול לסייע לנו בשרטוט תמונה כוללת יותר: סוגיית ההנהגות בחיי אישות וסוגיית "סרך בתה" והצנעת ליל הטבילה.

הנהגות בחיי אישות

סוגיית ההנהגות בחיי אישות ובמיוחד סימן רמ (בשולחן ערוך, אורח חיים), נידונה באריכות במאמר שכתב הרב שמואל אריאל והתפרסם בכתב עת זה.¹³ בשל חשיבותו הגדולה של המאמר לענייננו נביא כאן את השאלה שהוא מציג, במלוא חריפותה, ולאחר מכן את תמצית תשובתו והצעותיו.

בעיני רבים, עיון בסימן רמ, ובכלל לימוד הלכות והנהגות חיי האישות, עלול ליצור את הרושם כאילו מגמת ההלכה היא דיכוי זרימת החיים הטבעית והגבלת השמחה והספונטניות שבין בני הזוג. כאילו לא די בהרחקות בימי הנידה, מוסיפה ההלכה גם בזמני ההיתר עומס של הגבלות ודקדוקים, ופעמים נדמה שמגמתם של הנהגות

12 זהו המובן שבו משמש המושג בברכות סב ע"א כאשר הגמרא מספרת על ר' עקיבא שנכנס אחר ר' יהושע לבית הכיסא, על תלמידיו של ר' עקיבא שנכנסו אחריו לבית הכיסא, ועל רב כהנא שנכנס תחת מיטתו של רב בשעת תשמיש. למופע נוסף של הביטוי, בהקשר אחר, ראו מגילה כח ע"א. יש לציין כי מעשהו של רב כהנא מלמד על האופן שבו לדעת רב יש לקיים את יחסי האישות: "כדלא שריף תבשילא", וראו פירוש רש"י במקום וכן מאמרו של הרב שמואל אריאל "קדושה בחיי האישות" צהר כ 67 (התשס"ה), עמ' 71-72.

13 לעיל בהע' הקודמת.

אלו אינה אלא צמצום חוויית המיניות - ואולי גם הצגתה כמנוגדת לקדושה בשונה מהתפיסה שהוצעה לעיל.¹⁴

במאמרו, מציין הרב שמואל אריאל כי סימן רמ אינו הלכה פסוקה:

ודאי שאין מדובר בהלכה פסוקה, אלא במידת חסידות, כמפורש בלשונו של השולחן ערוך עצמו. וממילא אין זה שייך לכללי הפסיקה ההלכתיים, שבהם ודאי שסמכות השולחן ערוך היא מכרעת.

בהמשך דבריו, הוא מוסיף ומדגיש כי "עניין זה אינו הלכה אלא הנהגה, ולפיכך אין זה שייך לכללי הפסיקה".¹⁵ מלבד זאת, דן הרב אריאל במושג הקדושה ובמדרשי חז"ל שמהם עשוי להשתמע כי הימנעות מדברים מותרים היא זו שיוצרת את הקדושה. למסקנתו, "דרך הפרישות הקיצונית אינה מתאימה בפועל לדורנו", ועל השאלה האם דרך זו גבוהה יותר או מתוקנת יותר, הוא עונה כי:

בתקופות שונות מתאימות דרכים שונות בעבודת ה', "כי כל זמן מאיר בתכונתו" (אגרות הראי"ה, סי' שעח), ולפיכך אין הכרח לדרג את הדרכים, שזו נכונה וזו לא, או שזו גבוהה וזו נמוכה, אלא כל דרך נכונה ומתאימה בעיתה ובזמנה".

אין ספק כי העמדת הסוגיה באופן שבו עשה זאת הרב אריאל מחזקת את ההתייחסות הטבעית לקשר שבין איש לאשתו בפרט, ולנושא המיניות בכלל. יתרה מזאת, דיוק הלכתי שמסקנתו כי דינים אלו אינם הלכות אלא הנהגות, יחד עם האמירה כי אין הכרח שזו דרך מעולה יותר,¹⁶ עשויים לסייע לבני הזוג לתת אמון בזרימה הטבעית והנורמטיבית של הקשר ביניהם - כמובן, בתוך המסגרת ההלכתית המותרת בין בני זוג

14 אני שומעת טענות אלו פעמים רבות מזוגות רבים שחשוב להם להקפיד על ההלכה, אך הם מרגישים כי הלכות חיי האישות, ובמיוחד ההלכות בסימן רמ, מונעות מהם את הספונטניות והזרימה הטבעית בקשר. מובן שניתן להתבונן על סימן רמ באופן אחר, ולראות אותו כמזכך את הקשר ומעלה אותו למקום גבוה יותר, וכפי שסיבירו מדריכי חתנים רבים (ראו כדוגמה בספרו של הרב רן כליילי הדריכני באמיתך (התשע"א), עמ' 475 ואילך, ובייחוד הע' 148). אף על פי כן, לענ"ד ומהיכרותי הקרובה עם זוגות לא מעטים, הרושם הנוצר הוא הרושם שהוזכר לעיל.

15 לעיל הע' 12, עמ' 70.

16 חשוב להדגיש כי אין ספק שמגמתן של הנהגות אלו היא תיעול חיי האישות למקום מתוקן ומזוכך יותר. עם זאת, נראה שבדורנו רבים חשים קושי עם סייגים אלו, אשר במקום להעצים את הקשר האישותי נתפסים כמגבילים אותו. יש לציין כי פעמים רבות נוצרים מתחים רבים בין בני זוג סביב סוגיה זו, כאשר אחד מבני הזוג רוצה לגוון ולרענן את הקשר באופנים שונים ובעיניו בן זוגו נתפס ניסיון זה כמנוגד לקדושה. תיאורי מקרים בעניין זה ראו בספרן של נעמי וולפסון וצופיה שקורי מרחק - נגיעה (התשע"א).

שיח על סוגיות שבצניעות

הנשואים כדין, בטהרה ובצניעות¹⁷ ולהתבונן על הנהגות אלו כמאפשרות מרחב זוגי ולא ככובלות אותו חלילה.¹⁸

"סרך בתה"

סוגיה הלכתית נוספת שיש בה כדי לחזק את התפיסה שהובאה לעיל היא סוגיית "סרך בתה". סוגיה זו מניחה כמציאות מובנת מאליה שהבת יודעת ומכירה בטבילתה של אמה. כידוע, מעיקר הדין, אישה שלא טבלה במוצאי היום השביעי לשבעת הנקיים, יכולה לטבול בכל רגע נתון לאחר מכן, אך בפועל הגמרא מלמדת שטבילה ביום אינה אפשרית משום "סרך בתה" - החשש שהבת תראה את אמה טובלת ביום ותחשוב בטעות שטבילה מותרת כבר ביום השביעי, מבלי לדעת כי מדובר ביום השמיני ולא ביום השביעי. מלשון רש"י בסוגיה - הכותב: "משום סרך בתה - שנוהגת אחריה לטבול ביום ואפילו בזמנה ואתיא לידי כרת ולא ידעה דאמה בשמיני הוא דטבלה ביום" - ברור כי הבת ידעה על מועד טבילת אמה. הנחת היסוד אפוא היא שהבת יודעת שאמה טבלה ביום ויש חשש שגם היא תעשה כן ותעבור (אם תטבול ביום השביעי, תשמש ותראה לאחר מכן דם) על איסור כרת. חשש זה מוביל לקביעה שאין לאישה לטבול כלל בשעות היום, וכך מסכם הרשב"א:

ולפי פי' זה לעולם לא תטבול אלא בלילה, בשביעי לא תטבול שמא תבוא לידי הספק כדאמרן וכיון שכן אף בשמיני לא תטבול משום סרך בתה, גם ראיתי בשמן של גאונים שאין האשה טובלת בזמן הזה אלא בלילה משום סרך בתה.¹⁹

17 כשיטת הרמב"ם ש"אשתו של אדם מותרת לו תמיד" בתוספת ההסתייגות "שלא בגנות ובפרדסין" (משנה תורה, איסורי ביאה, פרק כא, הלכה יד). ראו גם אצל הרב שלמה אבינר עצם מעצמי (הוצאה מתוקנת, התשס"א), עמ' 57-58, וכן הרב אליעזר מלמד שמחת הבית וברכתו (מהדורה שנייה, התשע"ה), עמ' 59-64 (ראוי לשים לב להבדל בין שתי המהדורות של הספר בפרק זה).

18 בנושא זה ראו באריכות רבה את תשובותיו של אישי הרב שמעון בן שעה באתר "מורשת" (shut.moreshet.co.il). נדרשנו לנושא עם תחילת המענה באתר, בעקבות כמות גדולה מאוד של שאלות בהקשר זה. אין ספק שהאינטרנט יצר אפשרות של מענה דיסקרטי, ובכך עודד אנשים רבים שהתחבטו בסוגיות צנועות אלו, לפנות ולשאול.

19 חידושי הרשב"א, נידה סז ע"ב, ד"ה ובנימוקי. הרשב"א מקשה על קביעה זו ותמה האם ניתן לגזור גזרה לגזרה, שכן גם איסור תשמיש ביום השביעי הוא מדרבנן וגזרה על היום השמיני תהיה כבר כגדר גזרה לגזרה. תירוצו של הרשב"א הוא שכיוון שמדובר בחשש איסור כרת ניתן לגזור גזרה לגזרה. ראו גם בחידושי חתם סופר (נידה סז ע"ב, ד"ה סרך). המבחין בין מציאות שבה טבלו לטהרות ובין מציאות שבה האישה טובלת רק לנידתה ולכן יש צורך לגזור גזרה זו.

לענייננו, טבילת האם הייתה חלק טבעי ואינטגרלי מהתנהלות הבית ומהקשר שבין אם ובתה,²⁰ והחשש שמא הבת תפרש לא נכון את מעשה אמה היה מבוסס דיו כדי שהטבילה ביום תיאסר בגללן.²¹

סוגיה זו מחזקת את היחס הטבעי גם לנושא צנוע כמו ליל הטבילה, ומלמדת לדורות כי המציאות שבה בנות הבית מודעות לטבילת האם אינה מציאות פגומה או לא צנועה - וממילא, מתחזקת הבנתו של היחס הטבעי הראוי לסוגיות שבצניעות.²²

20 בעניין זה ראוי לציין כי עדויות שבעל-פה מנשים בנות העדה האתיופית מוסרות שהבת התלוותה לאמה כבלנית כדי להשגיח על טבילתה בנהר.

21 בהקשר זה ראוי לדון גם בסוגיית הצנעת ליל טבילה. המקור להצנעת ליל הטבילה מופיע בגמרא (עירובין נה ע"ב) בלשון הבאה: "יושבי צריפין כיושבי קברים, ועל בנותיהם הוא אומר ארור שכב עם כל בהמה. מאי טעמא? עולא אמר: שאין להן מרחצאות, ורבי יוחנן אמר: מפני שמרגישין זה לזה בטבילה". הקורא, ובמיוחד הקוראת בת זמננו, עשויים לפרש כי משמעו של הביטוי "מרגישין זה לזה בטבילה" הוא שאנשים אחרים שמים לב שזהו ליל טבילתה - ועל כך אמרו חז"ל את הפסוק: "ארור שוכב עם בהמה" - אך עיון בפירושו של רש"י (שם, ד"ה בטבילה), מעלה תמונה שונה: "שאיין להן מקוואות והולכות הנשים לטבול במקום רחוק וקוראה לחברתה ומרגישין השכנים ויש רשע רודף אחריהן ומתייחד עימהן ותנן לא יתייחד אדם עם שתי נשים". רש"י מציג אפוא בעיה שונה לחלוטין. הבעיה אינה הידיעה על אודות טבילתה של האישה, אלא החשש שאדם שאינו הגון ירדוף אחרי שתי הנשים וכשיל אותן. כיוון זה משתמע גם מההקשר הכללי של דברי התלמוד וכן מפירושו של רש"י קודם לכן על זהותם של יושבי צריפין. להבנתו של רש"י, אלו אנשי מקנה שחולפים ממקום למקום על מנת לבקש מרעה לבהמתם. אנשים אלו אינם מצויים בביתם ולכן עלולים לבוא עליהם תקלות שונות. התלמוד משווה ביניהם לבין הולכי מדבריות וקובע כי "חיהן אינם חיים ונשיהן וכוניהן אינם שלהם". רש"י (שם, ד"ה שאין להם), מסביר כי אותם אנשים שוהים פרק זמן ממושך מחוץ לעיר "ונשותיהן נזקקות למנאפים לפי שהעיר עזובה מאין איש". מההקשר התלמודי הכללי ברור אפוא כי הבעיה אינה בכך שאנשים יודעים על הטבילה ומדובר בבעיה מהותית של הפקרות כללית - עד כדי שגם כאשר האישה יוצאת לטבילת מצווה היא חשופה לסיכון ממשי בהקשר זה. אם כן, החשש הגדול של נשים רבות בזמננו שמא יראו אותן בזמן הליכתן למקווה אינו מעוגן הלכתית, וודאי שלא בעוצמה שבה חוות אותו נשים רבות.

22 לעניין זה ניתן להוסיף גם את סוגיית "הוחזקה נידה בשכנותיה", שממנה עולה כי עניין הנידה היה דיסקרטי לאין שיעור פחות מהנהוג כיום. מובן שיש לחלק בעניין זה בין מספר תקופות-מציאותיות: (א) מציאות של מקדש ואכילת טהרות המחייבים מודעות גבוהה לטומאה אצל איש ואישה כאחד; (ב) מציאות של אכילת חולין בטהרה אחרי חורבן המקדש; (ג) מציאות שבה אין אוכלים חולין בטהרה, אך בני הבית או השכנות יודעים כי האישה נידה (ד) המציאות בימינו שבה, ברוב העדות, הנושא דיסקרטי לחלוטין. עבודה מעניינת בהקשר זה היא מחקרה של יועצת ההלכה חני פרנק "מאינטימיות נשית קהילתית לאינטימיות זוגית - גלגולי הלכה 'הוחזקה נידה בשכנותיה'" (עבודה לשם קבלת תואר שני, המחלקה למורשת ישראל, אוניברסיטת אריאל, התשע"ג).

מה מונע מהשיח להיות טבעי ופשוט כפי שמצטייר מן המקורות שהבאנו?

בניגוד לטבעיות שבה מופיעים נושאים אלו במרחבי התנ"ך ובספרות חז"ל, בקרב בני זמננו רחוק השיח על סוגיות אלו מן הטבעיות והפשטות. כמאליה עולה השאלה: מה מונע מהשיח להיות כזה? מדוע קשה לרבים מאתנו לשוחח עם ילדיהם על נושאים אלה כפי ששוחח למשל רב חסדא עם בנותיו? אין ספק שאנו חיים במציאות חברתית ותרבותית אחרת, ובכל זאת לא ברור מדוע קיים פער כה גדול סביב היחס לנושאים שבצניעות.

נראה שניתן למנות מספר סיבות לפער זה: ההתייחסות המורכבת של האדם ליצר המין שלו, השפעת התפיסה הנוצרית, ומציאות הגלות.

היחס ליצר המיני

על המורכבות האנושית ביחס ליצר המיני כותב הרב סולובייצ'יק במאמרו "גאולת חיי האישות"²³:

בדרך כלשהי מתייחס האדם אל יצרו כאל דבר בלתי לגיטימי ובלתי מוסרי: ומכאן תחושת הבושה המתעוררת עם התעוררות הדחף... האדם שיצריו התעוררו חש אשם בשל תשוקותיו ועל כן הוא מנסה להסתירם... דבר זה מסביר את ההתנהגות הבלתי טבעית שמפגינים מתבגרים כאשר יצר מתחיל להתעורר בלחצם של רגשי אשמה עמומים הם חסרי ביטחון עצמי והריהם פועלים כאילו הם חייבים בהתנצלות על ניצני תשוקותיהם ודחפיהם. גישה יחידה במינה זו אל החווייה המינית מוצאת את ניסוחה המדעי הקיצוני ביותר בפסיכואנליזה. כאן זוהה הליבידו עם תסביכים הכרוכים בחטא, עם התשוקה לאנוס ולרצוח...

במילותיו, מיטיב הרב סולובייצ'יק לתאר את היחס ליצר המין כפי שהוא נתפס לעתים על ידי הטבע האנושי: כיצר לא לגיטימי ולא מוסרי. יש לציין כי עקבות של תפיסה כזו מצויים בקרב בני נוער רבים מהמגזר הדתי, ואף בקרב אנשים נשואים, בייחוד נשים.²⁴

23 הרב יוסף דב סולובייצ'יק אדם וביתו (דוד שץ ויואל ב' וולוסקי עורכים, התשס"ט), עמ' 105.
24 אני נתקלת לעתים קרובות בנשים אשר חיות במעין ניגוד פנימי בין עולמן הרוחני הפנימי ובין תפיסת המיניות שלהן. נשים רבות תופסות את חיי האישות כעניין שנועד "בשביל הגבר", "בשביל להציל אותו מן החטא" וכד', או לחילופין חוות ניגוד עמוק בין המיניות והקדושה, כאשר המיניות נתפסת כעניין הכשר רק בדיעבד, ואילו הקדושה האידיאלית נתפסת בעיניהן כסיגוף וכהתנזרות. מקורות לתפיסות אלו בעולם היהודי ראו במאמרו של הרב שמואל אריאל, לעיל, הערה 12.

השפעת הנצרות

נוסף על האמור לעיל, נראה כי מאות שנים של חיים בתוככי החברה הנוצרית הטביעו את חותמם על היחס למיניות, ואין ספק שדרוש זמן רב כדי לשרש תפיסות נוצריות אלו. תפיסת המיניות הנוצרית רואה ביצר המין עניין קשור בחטא, ולדידה האידיאל הוא פרישות.²⁵ דוגמה קלאסית להתקבעות התפיסה הנוצרית ניתן למצוא בתפיסה הרווחת של מושג הנזירות. בעוד לאדם הבקי בדיני התורה ברור כי משמעות המושג ביהדות היא זו של פרשת נשא (קרי: הימנעות מיין, טומאת מת, וגידול השיער), במרבית מוסדות החינוך נגלה כי תפיסת התלמידים (קודם שלמדו את הסוגיה) היא ש"לנזיר אסור להתחתן".

דברים בהירים בהקשר זה מצאתי משמה של נחמה ליבוביץ בתיעוד שיחה שבעל־פה:

הקשר הגופני בין גבר לאישה אינו רצוי בעולם אידיאלי, אמר לה ידיד קטולי, וראיה לכך היא שהאדם "ידע את חוה אשתו" רק לאחר שגורשו מגן עדן, ולא לפני כן. בעולם המושלם של גן עדן לא היו יחסים גופנים בין איש לאשה.

"פרשת בראשית סותרת את דבריך לחלוטין", אמרה לו נחמה. צורת הפועל של "והאדם ידע את חוה אשתו" שונה מצורת העבר הרגיל הנוהגת במקרה, המתוארת על ידי ו'ו' ההיפוך. לו היה זה עבר פשוט, היתה התורה נוקטת את הצורה הרגילה - וידע האדם את חוה אשתו, ותהר ותלד. המקרא שנקט בצורה המיוחדת של תיאור העבר - "והאדם ידע" - מעיד בכך שהאירוע התרחש בעבר המוקדם. האדם ידע את אשתו לפני הגירוש מגן העדן.

25 יש"ו הנוצרי עצמו דיבר בשבח הפרישות והעמיד את עצמו כמודל לעניין זה. פאולוס התייחס אל הנישואים כאל הרע במיעוטו וכבררת מחדל המיועדת לאלו שמדרגתם הרוחנית פחותה, ודיבר בשבח הפרישות המינית, אשר לשיטתו מפנה את האדם מטרדות העולם לטובת עבודת האל. עם זאת, היו מן הוגים הנוצריים שהתייחסו אל הנישואין כעניין בעל ערך חיובי, אך גם לשיטתם יש ערך גבוה יותר לבתולים. למקורות מדויקים בנושאים אלו ראו דניאל בויארין *הבשר והרוח (התשנ"ט)*, עמ' 47-48; וכן אביטל דוידוביץ-אשד "זמה אתבונן על בתולה" (עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, התשע"ד), עמ' 73 ואילך). עבודתה של דוידוביץ-אשד בעייתית מאוד, הן מבחינה תורנית הן מבחינה מחקרית, כפי שכתבתי בעבודת הדוקטור שלי "הלכות נידה בחיבורי ההלכה של צרפת מבית מדרשו של רש"י ועד לסמ"ק" (עבודה לשם קבלת דוקטור, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן, התשע"ו), עמ' 31, הע' 139. אכן, המקורות שהיא מציגה לגבי הנצרות מסייעים מאוד להבנת התמונה הכוללת.

שיח על סוגיות שבצניעות

"הקדמת המעשה המיני לחטא בגן עדן מנתקת אותו מהחטא והופכת אותו למעשה שלכתחילה, למצווה כפי שהוא ביהדות, זאת בניגוד לעמדה הנוצרית השוללת את המעשה המיני ורואה בו חטא - תוצאת עולם שכבר הוכתם".²⁶

השפעת הגלות

נוסף לכל זאת, אלפיים שנות גלות היו במהותן ניתוק מהטבע האנושי והלאומי. בהקשר זה, ידועה קריאתו של הרב קוק (אורות התחיה, פרק לג), וראוי להזכירה גם כאן:

גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים, התעסקנו הרבה בנפשיות, שכחנו את קדושת הגוף, זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית, שכחנו שיש לנו בשר קודש, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקודש.

בגלות צומצמו אפוא כוחות החיים, וחל ניתוק מטבע הגוף, מטבעיות עבודת האדמה²⁷ - ובכלל זאת מטבעיות החומר. אף שהמיניות כוללת גם ממדי נפש ורוח, חלקים דומיננטיים ממנה הם חומריים,²⁸ ונראה שקריאת הרב קוק לחזרה אל הטבע מכוונים גם לה.²⁹ דומה כי חורבן המקדש ובעקבותיו שנות הגלות העלימו מאתנו משהו בהתייחסות להנאה המינית הפשוטה והטבעית,³⁰ ואולי גם את השיח הטבעי על אודותיה כפי שמצטייר מן המקורות שהבאנו לעיל. אם כן, כחלק מהשיבה לארץ, לטבעיות עבודת האדמה ולחיים הלאומיים, עלינו לקרוא קריאה גדולה גם לחזרה לטבע הגוף. דברים ברורים בהקשר זה כתב הרב חרל"פ:

ארץ ישראל היא הגוף של ישראל, ובלא גוף אין נשמה [ההדגשה במקור] וכאשר גלו ישראל מעל אדמתם, האירה רק בחינת הרשימו של הנשמה, ולא היו זקוקים

26 מתוך הקלטה, תיעוד שיעור של נחמה. ראו חיותה דויטש "נהג מונית אחד אמר לי", מוסף "שבת", מקור ראשון, גיליון 1041 (21.7.2017).

27 ראו חידושי חתם סופר, סוכה לו ע"א, ד"ה דומה.

28 הפסיכיאטר והנוירולוג היהודי, ויקטור פראנקל, הגדיר בספרו הרופא והנפש (התש"ע), את היחסים המורכבים שבין הגוף לנפש בקשר המיני. לדבריו, ברמה האידיאלית הגוף מממש את הכמיהה הרוחנית שבנפש האדם לאהבה, ראו שם, עמ' 157 ואילך.

29 על החיבור שבין טבע הגוף והמיניות מלמד גם הפסוק "מבשרי אחזה אֵלֹהִים" (איוב יט, כו) הנדרש בבראשית רבה (וירא, פרשה מח) ביחס לברית המילה של אברהם אבינו, ובהמשך, אצל הראי"ה קוק (אורות הקודש ג, "קשר הברית והטוב העולמי", עמ' ש) לגבי החיבור בין המהות של עבודת ה' דרך בשר הגוף למיניות. בכיוון שונה מעט צועד ר' נחמן מברסלב בליקוטי מוהר"ן (תורה כב) וכותב: "זוהי בחי' (איוב י"ט) מבשרי אחזה אֵלֹהִים, מבשרי דייקא. היינו ע"י בשר הגוף יחזה אֵלֹהִים, היינו השנות אֵלֹהִים". ר' נחמן מסב את הדגש על עבודת ה', ויותר מכך: "השנות אֵלֹהִים", מתוך בשר הגוף.

30 כך עולה במפורש מדברי הגמרא (סנהדרין עה ע"א): "מיום שחורב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה".

צהר מב התשע"ח ■ הרבנית ד"ר שולמית בן שיעה

כל כך לגוף, גם אצל הפרט, ועל כן היו הצדיקים מתרחקים הרבה מכל ענייני הגוף, ורבים מהם התענו וסיגפו את עצמם סיגופים גדולים, כדי לקבל, על כל פנים, את הרשימו במלואו, כי הרשימו אינו זקוק כל כך לגוף, אדרבה הוא מאיר ביותר כאשר הגוף מעונה ומדוכא.

אולם בזמן אשר "עת לחננה כי בא מועד" וישראל שבים לאדמת קודשם, אז צריכה הנשמה להאיר בשלימותה, ומשום כך חוזרת ובאה התביעה גם לגוף בריא ושלם. "ויבא יעקב שלם - שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו". ולעת כזאת, כל עיניו וכל סיגוף מאפיל על אבוקת הנשמה ומונע בעד שלימותה. ועל כן חובה קדושה על הצדיקים שבדור הזה, להחיות ולהבריא את גופם בסדר של קדושה ואבדלתא, ובשלימות גופם ירגישו גם את חיבת הקודש לעם ישראל ולאצו, ועליהם לעודד את גופם, רוחם ונשמתם, ולשמוח על כל תיקון גופני וארצי, ומפני זה עליהם להשתדל שיהיו גם גופם הפרטי מלא עוז ותעצומות קודש, שלם ובריא ממש...³¹

נראה שגם דבריו של הרב חרל"פ מכוונים לנושא שבו אנו עוסקים. הניתוק מטבע הגוף בכלל, ומטבעיות החלקים המיניים שבאדם בפרט, הוא תוצר של הגלות.³² התיקון של פגם זה הוא חלק מהחזרה לטבע שבאה שלובה עם השיבה לארץ ישראל. ראוי לציין כי בסיום דבריו מציין הרב חרל"פ עד כמה חשוב "שימצאו בעלי משקל, קדושי המחשבה, שידעו להחזיק את המשקל, שלפי ערך קיום הגוף כן תאיר הנשמה, ולפי ערך הארת הנשמה כן יתחזק ויתרפא גם הגוף". איני יודעת מי הם אותם "בעלי משקל, קדושי מחשבה" שצריך שיימצאו, אך ברור עד כמה מציאותם חיונית.

צניעות וכושה

לאור כל האמור, ראוי לברר שני מושגים נוספים אשר דיוקם עשוי לשפוך אור חדש על הנושא. אלו הם מושגי הצניעות והבושה.³³

31 מי מרום, מעייני הישועה, עמ' רסה.

32 ברור כי גם בגלות הייתה חשיבות עליונה למערכת חיי האישות בקשר הזוגי, הגדרת מצוות עונה והדיונים על אודותיה, כפי שעולה מהסוגיות התלמודיות (וביניהן: כתובות, סא ע"ב, בייחוד באגדתות הדנות על חומרת ביטול העונה). עם זאת, דומה שמושהו בתפיסה הגופנית הפשוטה של הטבעיות שבמעשה, ובשיח על אודותיו, קיבל אופי דומה לנוסחה שטבע רבנו בחיי (חובות הלבבות, שער הפרישות, פרק ב): "ככל שיוסיף הגוף בניין יוסיף השכל חורבן", וכפי שצוין לעיל.

33 מושגים נוספים שראוי לבררם בהקשר זה הם: מושג הקדושה שנתפסת פעמים רבות כתפיסת הפרישות וממילא כמנוגדת לתפיסת המיניות שהוצגה כאן; מושג העונג ויכולתו של העונג הפיזי לשמש מבוא

שיח על סוגיות שבצניעות

אין ספק ששיח על צניעות חייב להיעשות בצניעות,³⁴ אך יש לברר היטב מהי בדיוק אותה צניעות. דומה שיש בלבול גדול בנושא הצניעות בימינו, כאשר בעיני רבים נתפסת הצניעות כנוגדת את המיניות ואת ערך הגוף. תפיסה שגורה זו, שמי שמצוי בתחום פוגש אותה אצל נשים רבות, מעידה כי ערך הצניעות צריך גם הוא לעבור בירור מחודש בהתאם לתביעת האמת של הדור. חשוב להדגיש כי אין הכוונה לבירור מחודש של ההלכה, אלא לאופן ההנגשה שלה לדור דעה כשלנו. בעיני רבים, נתפסת הצניעות כחובה הלכתית (מעיקה לעתים) שקשורה לנשים (כיוון שבתפיסה הרווחת גברים יכולים להתלבש כרצונם) ועוסקת בעיקר בגדרי הלבוש, אך ברור שהגדרה זו אינה תואמת את מושג הצניעות המצוי במקורותינו.³⁵

עלינו ללמד אפוא על הצניעות כמידה שהיא, ראשית לכול, יסוד ההתנהלות בין האדם לאֱלֹהִים. מיכה הנביא מציין שלושה עקרונות במענה לשאלה מה ה' דורש מאתנו: "...עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכם עם אֱלֹהֵיךָ" (מיכה ו, ח). את המילים "הצנע לכת" מפרש הרד"ק (שם) באומרו: "הוא ייחוד האל ואהבתו והוא דבר המסור ללב והוא דבר צניעות...". הצניעות היא אפוא בראש ובראשונה המרחב האינטימי המקודש שבין האדם לאֱלֹהִים - ולו בהקשר זה, רחוקה מידת הצניעות מההבנה הרווחת שהוצגה לעיל. תפילה לדוגמה היא דבר שבצניעות, ולכן ראוי לה להיאמר בלחש, כפי שאכן מחייבת ההלכה. החובה ההלכתית מגלה לנו כי הצניעות שבתפילה היא האינטימיות שבה, כלומר הקשר הקרוב והמוצנע שבין האדם לבוראו.

מושג הצניעות אשר עולה מן הפסוק בספר מיכה מרמז על החובה לשמר מרחב אינטימי מוגן - ראשית, בין האדם לאֱלֹהִים, ומתוך כך בין איש לאשתו.³⁶ הצניעות, משמעה יצירת מערכת אינטימית והגנה עליה מפני עין זרה. באופן פרדוכסלי, דווקא הצנעת

לעונג נפשי ורוחני. מקוצר היריעה לא ניגע כאן בנושאים אלו.

34 אמירה זו מובאת משמו של הרצי"ה ולא מצאתי לה מקור בכתובים. ראו גם דינה הכהן "שיויתי ה' לנגדי תמיד" כתנות אור 271 (לעיל, הע' 1).

35 בעניין זה ראו מאמרה של הרבנית מיכל טיקוצ'ינסקי "גדולה מסך חלקיה - צניעות כעיקרון יסוד (תגובה לנדב שנרב)" אקדמות כט 69 (התשע"ד).

36 מערכת היחסים שבין איש לאשתו היא, במהותה הפנימית, התנוצצות של מהות הקשר שבין האדם לאֱלֹהִים בבחינת "זכו, שכינה ביניהם". ההוכחות הבולטות לכך הן: מגילת שיר השירים, אשר מבטאת את יחסי הדוד והרעיה, הם כנסת ישראל והקב"ה; וכן הכרובים שהם כדמות איש ואישה: "כְּמַעַר־אִישׁ וְלִיּוֹת" - כאיש המעורה בלוויה שלו" (יומא נד ע"א, ורש"י שם). על מרחבי צניעות נוספים ראו מהר"ל, נתיבות עולם, חלק ב, נתיב הצניעות.

הקשר היא אשר מאפשרת את קיומו בעוצמה רבה.³⁷ הצניעות אינה נוגדת אפוא את הגוף ואת המיניות אלא אדרבה מאפשרת את קיומם ומעצימה אותו.³⁸

לעיקרון זה ישנם יישומים מעשיים רבים. ראשית, עצם השיח על עניינים שבצניעות צריך להיעשות בצניעות, במרחבים אינטימיים שבהם מתאפשר שיח. גם ההנחיה לילדים, בהמשך לאותו שיח, היא שעל נושאים כאלה לא נכון ולא מתאים לדבר עם כל אחד.³⁹ מלבד זאת, גם הסברת הצניעות צריכה להיות מתוך התייחסות לגוף כמרחב אינטימי, אישי ומקודש - שמטרתן של הלכות צניעות היא להגן עליו ולהעצימו ולא להיפך. הוא הדין לגבי נושא החינוך לצניעות, במיוחד חינוך הבנות, שראוי לו שיעשה מתוך כבוד עמוק לגוף ולכוחותיו; ומתוך הבנה שהגוף אינו מכוסה משום שהוא שלילי חלילה (כפי שבנות רבות תופסות), אלא בשל ערכו ועל מנת לאפשר לרבדים פנימיים ועמוקים לבוא לידי ביטוי.⁴⁰

גם מושג הבושה צריך לעבור בירור מחודש בהקשר זה. הגמרא קובעת כי "שלושה סימנים יש באומה זו: הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים" (יבמות עט ע"א), ועולה ממנה כי הביישנות היא אחת מתכונותיהם הבולטות של ישראל.⁴¹ אך חשוב להבחין בין ביישנות לבושה.⁴² בעוד הבושה כרוכה פעמים רבות בתחושת אשמה, הביישנות מבטאת רצון לשימור המרחב האינטימי של האדם. הביישנות היא "התחושה המגלה את חוסר נכונותו של האדם לחשוף את כלל חווייתו הקיומית לרשות הרבים למבטו הצניע של האחר", והיא גם "מחאה כנגד חילול קדושתה של האישיות על ידי הסרת המסווה החופה על המקדש האישי והפנימי ביותר".⁴³ הביישנות והצניעות חיוניים כאשר אנו באים לעסוק בנושא המיניות, אך הבושה, וקל וחומר תחושת האשמה, מיותרות ומזיקות.

37 צא וראה שגם אצל הרמב"ם שכה הקל בדיני חיי אישות, הצנעת הקשר מעיני אחרים היא דרישה מהותית שבשום אופן לא ניתן לוותר עליה, שכן חשיפת הקשר לעיני אחרים היא פגם במהותו (משנה תורה, איסורי ביאה, פרק כא, הלכה ט והלכה יד). ראו בעניין זה את לשונו של מדרש בראשית רבה (פרשת בראשית, אות יח), אשר תולה את פניית הנחש אל חווה בשל פגם בהצנעת המעשה: "מתוך שראם מתעסקין בדרך הארץ ונתאוה לה".

38 אין כאן המקום להאריך בעניין זה, וראו מאמרה של הרבנית רבקה שפירא "סוד הצניעות" כתנות אור 109 (לעיל, הע' 1).

39 אמירה כזו חשובה כשלעצמה, אך נוסף על כך היא עשויה גם להגן עליהם מפגיעות מיניות, ואכמ"ל.

40 בעניין זה ראו עוד מאמרה של הרבנית רבקה שפירא, שם.

41 עוד יש לציין את מאמר חז"ל: "מי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני" (נדרים כ ע"א). ראו גם במאמרו של הרב שג"ר "צניעות ובושה" נהלך ברג"ש (מהדורה שניה, זוהר מאור עורך, התש"ע), עמ' 261-270.

42 ראו בעניין זה מאמרו של הרב שג"ר, שם.

43 הרב סולובייצ'יק, לעיל הע' 23, עמ' 83.

הצורך המיוחד בדור שלנו

הדברים שנאמרו עד כאן נכונים לכל דור, אך אין ספק שבדור שלנו הצורך בהצפתם ובהדגשתם מתעצם כפלי-כפליים. נתונים עדכניים מדברים על אחוזים גבוהים מאוד של חשיפה לתכנים פורנוגרפיים בקרב בני נוער ומבוגרים, ועל רמת חומרה הולכת וגוברת של התכנים הללו. מלבד הבעיות ההלכתיות הכרוכות בצריכת תכנים אלו, יוצרת הצפייה בהם תפיסה מעוותת של מערכת היחסים שבין איש לאישה וניסיון להשליך מהתכנים המופיעים על המרקע למציאות בין-אישית - אמיתית או מדומיינת⁴⁴ - והללו חמורים לא פחות מהבעיות ההלכתיות. על זאת יש להוסיף את סוגיית הנטיות ההפוכות, שאף היא אינה מודחקת ומוסתרת כבעבר אלא נידונית בהרחבה בפרהסיה, כאשר רבים מבני הנוער חשופים לה כעניין שכיח ואף נורמטיבי.⁴⁵

מנגד, מתוך תפיסת העולם שפרשנו לעיל, הורים רבים, וכן לא מעט מחנכים, נמנעים מעיסוק בסוגיה בשל חששות שונים שתוארו לעיל. במקרים רבים, בפועל, נוצר ואקום חינוכי: הרחוב אומר את דברו בקול תרועה רמה, ומשקל-נגד חינוכי ותורני אינו בנמצא.

אכן, התמודדויות אלה, שהפכו לכה שכיחות בדורנו, צפויות הן לדורו של משיח, וכך מלמד רבי צדוק הכהן מלובלין כי עוון שז"ל מתחזק דווקא בדורו של משיח:⁴⁶

ובעקבי משיח מתגבר מאד עוון זה וכמו שכתב בספר ראשית חכמה כי כמעט אין אדם בדורו שניצול...

בהמשך, מסביר ר' צדוק מהו הטעם לכך:

והנה שלושה דורות שקדמו לאברהם אבינו ע"ה מנו בפרק חלק שאין להם חלק לעולם הבא והיינו לתוקף הרע שנתגבר עליהם וזה לעומת זה כאשר יתקנו הם גם כן בתוקף גדול. וסדום הם דור יציאת מצרים כנזכר לעיל ודור הפלגה הם דור עולי גולה גם כן מארץ שנער ואמרו ז"ל שהיו גם כן ראויים לנס כביאה ראשונה. ודור המבול הם דור משיח בעלי ביאה שלישית ולכך מתגבר עוון דדור המבול ביותר.

44 ראו: יניב אפרתי, אתר "האגודה הישראלית לקידום מיניות בריאה"; רן ברץ "בואו נדבר על פורנוגרפיה", אתר "מידה"; מור אביגיל "על הקשר בין פורנוגרפיה, נורמות הגבריות ואלמוות מינית" הד החינוך פו 32 (התשע"ב); גיא עינת וניצן עגני בן דב "פורנוגרמה: השפעות החשיפה לתכנים פורנוגרפיים על ההתפתחות המינית ועל נורמות חברתיות" רשת ללא ביטחון 55 (אורית סוליציאנו עורכת, התשע"ה).

45 צאו וראו כמה מהשחקנים, הזמרים והידוענים, מגדירים את עצמם כלהטביים.
46 צדקת הצדיק, אות קט.

הרב חרל"פ מנמק זאת בשפה שונה ובדגשים אחרים:

...יש לפעמים שמתעורר כח פנימי אשר אינו רוצה ואינו יכול להתחשב עם המצב ופרוץ גדרות עולם, והוא כוחו של דוד המלך הנקרא "בן פרצי" שבאחרית הימים יפרוץ באמת את כל המחיצות ויעלה בידו להתגבר על כל הכוחות המתנגדים לעקור אותם ולכלותם מן הארץ. ומכאן הטעם להתגברות הטומאה בעקבתא דמשיחא, מפני שפקע כח הסבלנות, אין ישראל מוצאים שום שלוה ומנוחה ויוצאים לפרוץ גדרות עולם, להמשיך את האורות הגדולים, למרות מה שעדיין לא הוכשרו לכל זה. ועל ידי זה מתגברים הכוחות שכנגד ומתרבים ועושים שמות בין ברוחניות בין בגשמיות, וכל זה בא מחמת ההרגשה שהגיע זמנו של בן פרצי להתגלות בעולם.⁴⁷

תחושת הפריצה והתגברות הטומאה שאותה מתאר הרב חרל"פ, או "עוון דדור המבול"⁴⁸ בלשונו של רבי צדוק הכהן מלובלין, מבטאים את אותה מציאות שתארנו קודם - פריצה גדולה בכל הקשור ליצר המין. אין ספק כי פריצה זו היא תוצר של מציאות חיובית, שמביאה לידי ביטוי את העובדה ש"הגיע זמנו של בן פרצי להתגלות בעולם", אך עם זאת ברור כי היא מחייבת אותנו לחשיבה מחודשת על השיח התורני-חינוכי עם ילדינו ותלמידינו, מתוך נאמנות עמוקה לתפיסת העולם שמתווה לנו התורה.

הנחיות ודגשים מעשיים

לסיכום, אבקש לקחת את העקרונות שצוינו לעיל ולהציע כמה דגשים מעשיים בנוגע לשיח על נושאים צנועים אלה:

א. מי צריך ללמד את הנושא? - חיזוק ההכרה כי תפיסת העולם בכל הסוגיות הצנועות (המיניות בכללה, נושאי בינו לבינה, התמודדות עם יצר המין, התייחסות לסוגיה הלהטבי"ת וכו') צריכה להילמד בעיון, ברגישות ובבהירות על ידי האמונים על התוויית דרכה של תורה: הורים, רבנים ורבניות ומחנכים ומחנכות.

47 מי מרום, מעייני הישועה, פרק מז, עמ' קצח.

48 ובלשונו של הזוהר הקדוש (פרשת נח, קסב) על-פי תרגום "הסולם": "אמר ר' שמעון אין לך דבר בעולם שהקב"ה מקנא אותו כמו עון הברית, כמו שאתה אומר חרב נוקמת נקם ברית. ותא חזי, לא נשלם עון דור המבול אלא משום שחטאו בהשחתת דרכיהם על הארץ. ואף על פי שהיו חומסים זה את זה, כמו שכתוב, ותמלא הארץ חמס, וכתוב כי מלאה וגו', מכל מקום כתוב, ותשחת הארץ וגו' והנני משחיתם, אשר יורה מדה כנגד מדה, הנני משחיתם בשביל החטא של השחתת זרע, הרי שלא נחתם גזר דינם אלא על פגם הברית".

שיח על סוגיות שבצניעות

ב. "תורה היא" - חיזוק הידיעה ש"תורה היא וללמוד אנחנו צריכים" וכי השיח על הנושאים הללו אינו "טרנד" חולף או צורך רגעי, אלא חלק משלמות קיומה של התורה בבחינת "תורת חיים".

ג. הדגשת מחירה של ההימנעות משיח - ההבנה כי הימנעות משיח עלולה ליצור חלל גדול שיתמלא בקלות ובמהירות בתכנים ובמסרים לא ראויים.

ד. מבוכה וברור המקום האישי של המחנך וההורה - חשוב להדגיש כי מסיבות שונות קיימת מבוכה טבעית בשיח על נושאים אלה. ישנה מבוכה שמקורה ממקום בריא של צניעות ועדינות נפש, אך ישנה מבוכה ממקום כואב ומודחק, של ההורה או המחנך מימי נעוריו. כחלק מאחריותנו החינוכית, נדרש כל אחד מאתנו לברר סוגיה אישית זאת, על מנת להימנע מהעברת הקושי האישי גם לדורות הבאים. נוסף על כך, איננו באים להעלים את המבוכה אלא למקם אותה כביישנות (מתכונתם של ישראל) ולא כבושה. מלבד זאת, חיוני לוודא שהמבוכה הטבעית לא תגרום להימנעות אלא דווקא ליתר-עדינות בשיח.

ה. שיח תואם גיל - בשל החשיפה הגדולה לתכנים מיניים בעולם סביבנו, חשוב להתחיל להכנות תפיסת עולם נכונה מגיל צעיר ככל שניתן. מובן שכוונתי אינה להעביר "קורס הדרכת חתנים" לילד צעיר, אלא לשיח תואם גיל⁴⁹ לשם הבניית תפיסה נכונה. חשוב להדגיש בהקשר זה כי יש פער בין תפיסת המיניות של הילד לזו של המבוגר. ילד צעיר עשוי לשאול שאלה בעניינים צנועים, או להתעניין בנושא, כאשר על פי רוב אין הבדל בין ההתעניינות שלו בנושא זה לבין אינסוף שאלות אחרות שהוא שואל על העולם שסביבו. לעומת זאת, אצל המבוגר שאלה כזאת מציפה מכלול שלם של תפיסת מיניות, אשר כוללת בתוכה תהליכי התבגרות, זוגיות, חיי אישות, התמודדות יצרית וכן הלאה. אם המבוגר ישליך את המקום האישי שלו על הילד, יענה בהרחבה יתרה, יימנע מתשובה מסוימת או חלילה יגער בילד על שאלתו - השיח עלול להזיק יותר מאשר להועיל. כדי להיות מדויקים, חשוב להקשיב היטב ולשמוע באופן מדויק מה הילד שואל, מה הוא כבר יודע (האם שמע משהו מחברים או לחילופין מדובר ב"סתם" סקרנות?) ולאחר מכן לענות באופן מדויק לשאלתו. כאשר מצליחים להקשיב לילד באמת ולהבין מה בדיוק הוא שואל ומהי התשובה הנדרשת, מגלים שפעמים רבות התשובות, גם לשאלות סבוכות ביותר, פשוטות למדי - עד שלעתים די במשפט אחד כדי לספק את הילד.

49 יש מקום לבחון בעיניים תורניות את תוכנית העבודה החינוכית המוצעת בעולם החילוני לשיח על נושאים אלו, אך ודאי שאין לקבלה כמות שהיא. אדון בכך בע"ה במקום אחר.

ו. שיח תהליכי וקו הגבול העליון - שיח מיטבי הוא שיח תהליכי שמתפתח יחד עם תהליך ההתפתחות של הילד והילדה, הנער או הנערה. לא נכון ולא כדאי לחשוף את הילד לתכנים שאינם תואמים את גילו, אך חיוני לתת לו מידע שיאפשר לו לעמוד איתן אל מול האתגרים בעולם שסובב אותו. חשוב לקבוע קו גבול עליון שעד אליו חשוב שההורים יספקו את מקסימום המידע, ולענ"ד הגיל הנכון ביותר הוא גיל מצוות.

ז. התנ"ך וספרות חז"ל כהזדמנות (גם) לשיח - התנ"ך וספרות חז"ל מזמנים לנו שפע של הזדמנויות לשיח על נושאים שבצניעות. מעבר למצוות לימוד תורה, ראוי לנצל הזדמנויות אלה לשיח מעמיק בנושא. דוגמאות אפשריות הובאו בתחילת המאמר אך מובן שיש עוד רבות אחרות. יחד עם זאת, חשוב שלא נחטא ונמעט או נצמצם את דמותם של גדולי האומה. מעבר לסילוף האפשרי, פגיעה וזלזול בערכם עלולים לגרום לכך שיצא שכרנו בהפסדנו, כאשר הנער עלול להתיר את הרצועה באומרו: "אם דוד חטא אז מי אני שלא אחטא", וד"ל.

ח. ילד שאינו שואל - חשוב לתת את הדעת על התמודדות עם ילדים שלא שואלים, ונדמה שהנושאים הללו אינם רלבנטיים לידם. בעניין זה כבר התוותה לנו הגדה של פסח את דרכה של תורה, כאשר הטילה עלינו לדובב את הבן "שאינו יודע לשאול": "את פתח לו".⁵⁰

ט. דגשים לקראת גיל ההתבגרות - מעבר להבניית השיח בגילים הצעירים, עלינו לתת את הדעת גם על דגשים משמעותיים בשיח סביב תהליך ההתבגרות. תחילה יש להדגיש את חשיבותו של שיח מקדים לקראת תהליך ההתבגרות, הן בקרב הבנים הן בקרב הבנות.⁵¹ נוסף על כך, יש חשיבות גדולה לשיח מובנה ותהליכי על אודות שתי סוגיות מרכזיות. סוגיה אחת היא הצניעות ודימוי הגוף - נושא רגיש במיוחד אצל בנות מתבגרות, ולא רק אצלן.⁵² הסוגיה השנייה היא סוגיית ההתמודדות עם

50 נושא נוסף שראוי לדון בו באריכות הוא הטרימינולוגיה, כלומר שפת המונחים המדויקת לשיח כזה. ברור לכולנו כי השיח ה"רחובי" והשימוש במילים גסות אינו נכון, אך יחד עם זאת שימוש בלעדי בשפת התורה אינו תואם בהכרח את המציאות שעמה מתמודד הילד. על כן יש לתת את הדעת גם על השימוש במונחים ברורים ובהירים בבית, תוך יצירת גשר למילים שאותן שומע הילד בחוץ, ואין כאן המקום להאריך בעניין זה.

51 חשוב לציין כי בעוד שיח מקדים עם הבנות נעשה ברוב המקרים בין האם לבת, ובמקביל גם במערכת החינוך, הכנתם של הבנים לקראת גיל ההתבגרות מודשדשת מאחור, ובני נוער רבים אינם מקבלים הדרכה מספקת לקראת התהליכים העתידיים לעבור על גופם. חשוב להדגיש כי אין הכוונה רק לשיח הלכתי בנושא שמירת העיניים והזהירות מהוצאת שז"ל, אלא להכנה פשוטה וטבעית לתהליכים הפיזיולוגיים העתידיים לעבור עליהם.

52 חשוב להזהר מלהפוך את הלכות צניעות לגורם המדכא את טבעיות וכוחות החיים, ולהזהר ממצב שבו השיח העיקרי עם הילדה מסתכם בהערות חוזרות ונשנות על אורך החצאית וכי"ב. במקביל,

שיח על סוגיות שבצניעות

יצר המין, שבאה לידי ביטוי באופנים שונים אצל בנים ובנות כאחד. הורים רבים עלולים להיבהל מאוד כאשר הם "תופסים" את הילד נכשל, גולש באתר לא צנוע וכדו', ועלולים להגיב בצורה לא נכונה. חשוב להדגיש כי התמודדויות אלה הן חלק נורמטיבי בתהליך ההתבגרות, ויש בהן כדי להעצים את התפקיד החינוכי בשלב זה.⁵³

סיכום

במאמר זה ביקשנו לפרוש יריעה רחבה, ככל האפשר, על אודות היבטים שונים בשיח על מיניות בדורנו. מטרתנו הייתה להראות כי שיח כזה חייב לינוק ממקורות רחבים בתורת ישראל, וכי הוא נדרש להבנות תפיסת עולם תורנית עמוקה ורחבה על סוגיות צנועות אלו. ממכלול המקורות שהבאנו התברר כי השיח על סוגיות צנועות הוא חלק בלתי נפרד מן התורה. עוד ראינו כי ההתייחסות למיניות בחברה היהודית בעבר הייתה טבעית, לאין ערוך יותר מאשר בקרב רבים מבני דורנו.

עוד ציינו כי גם סוגיות אשר נתפסות באופן מורכב יותר, דוגמת הנהגות חיי האישות, אינן כה פשוטות וראוי לבררן שוב מתוך התפיסה האמורה. אכן, ראוי להיזהר מאובדן הצניעות מן השיח, ויש לוודא כי הוא מתקיים בתוך מרחב אינטימי ומתוך צניעות (שאינה רק כיסוי והסתרה) ועדינות הנפש (ביישנות שאינה בושה).

משימת קודש זו, כדברי הנצי"ב שהבאנו בתחילת דברינו, מוטלת עלינו תמיד, אך בדורנו היא מתעצמת כפלי-כפליים - בשל הפריצה הגדולה וההתעצמות ההתמודדות עם יצר המין. יהי רצון שנזכה להיות שליחים נאמנים לעניין זה.

53 חשוב לתת את המקום הנכון לכוחות הגוף, לעידונם ולניתובם - אך בשום מקרה לא לדיכויים. נדמה כי עיקר התפקיד החינוכי בשלב זה הוא לצעוד יד ביד עם הנער/הנערה המתבגרים: לכוון, ללוות, להדריך ולסייע כאשר יש רצון וצורך, ובה בעת להיזהר מאוד משיפוטיות ומההאשמה. עוד יש להדגיש כי שערי תשובה לא ננעלו ו"שבע יפול צדיק וקם", ולהיזהר שלא להשליך מעניין זה על כלל ההתנהגות הדתית ("איך אתה יכול להתפלל אחרי שאתמול בלילה..."). במקרה הצורך יש לפנות להתייעצות מקצועית. להרחבה בעניין זה ראו בספרו של הרב אלי שיינפלד הבן שלי מתבגר (התשע"ה).